

Böcker

Att leva mitt i androcentrismens kollaps

Ellen Marie Jakobsson *Helig vrede* ställer viktiga frågor samt väcker frågor i mig. Frågorna är inte nya men måste hållas levande för att vi ska hålla oss levande. "Vi" är främst präster i Svenska kyrkan men också andra anställda och övriga aktiva i en kyrka. Den som avvisar Jakobssons svar måste ge skäl för det, skäl som inte hänvisar till konventioner eller innebär lydnad. Jag vill börja med de frågorna innan jag placerar boken i dess historiska kontext och sedan beskriver och bedömer den.

Några centrala frågor

Helig vrede väcker tankar hos mig som berör präster samt alla som vill leva hela och sanna liv. Det handlar om spänningar mellan det radikala liv vi borde leva och det liv vi förmår leva. För att ta ett exempel (mitt, inte Jakobssons): Vi vet att vi lever i en klimatkris. Kan vi då fortsätta försöka leva hållbart och möta krisen med vanligt demokratiskt arbete eller i vårt yrkesliv men också göra annat? Eller ska vi alla lägga allt annat åt sidan och limma fast oss på vägen tills maktthavarna lyssnar och börjar agera så kraftfullt som situationen kräver?

Helig vrede aktualiserar något som gäller alla som är del av en organisation och representerar något mer än sig själva. Är det värt att göra det för att kunna arbeta för en god sak, även om det innebär att ge upp en del av ens frihet? Mitt svar är "ja" men det väcker en ny fråga; var går gränsen där jag måste inse att jag inte kan representera det jag valt att representera och vad gör jag då? Vi präster måste fråga oss: Vad är det att vara präst?

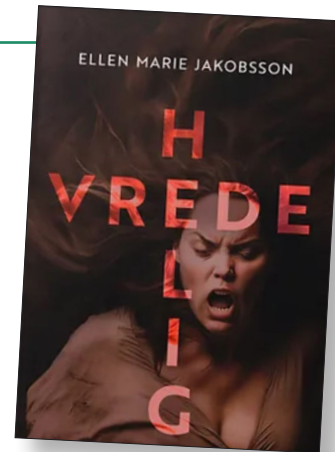
En historisk kontext

Vår tid kan beskrivas som idéhistorikern Kari Elisabeth Børresen (1932–2016) gjorde. Den är tiden för den

mest genomgripande förändringen av vår världsbild: androcentrismens kollaps.¹ I en androcentrisk – manscenterad – världsbild är mannen, inte kvinnan, centrum och norm. Tidigare har vår världsbild också förändrats radikalt. Den geocentriska världsbilden övergavs för den heliocentriska. Den antropocentriska världsbilden var omöjlig att upprätthålla när Darwin visat att människan är en av många arter evolutionen lett till, inte skapelsens unika krona. Kristna teologer och de stora kyrkorna har tagit till sig dessa kunskaper. Kristendomen har, som genom hela sin historia, överlevt genom att kunna förändras: ta till sig det nya samt integrera det med traditionen.

Genom dessa förändringar har en androcentrisk världsbild funnits kvar menar Børresen. Jag instämmer även om vi också måste erkänna skillnader i könsförståelse och samhällsstrukturer mellan till exempel antiken och modern tid redan innan kvinnörelsen fick reellt inflytande över samhällsutvecklingen. Idag sker den androcentriska världsbildens kollaps som får konsekvenser för mänskliga samhällsordningar samt mänskligt tänkande och handlande inklusive kristen teologi och praktik. Detta är en större och mer genomgripande förändring än de tidigare.

Kristna feministers anspråk är (även om de inte använder de orden) att så som kristendomen överlevde geocentrismens och antropocentrismens kollaps kan den överleva androcentrismens kollaps: samtidigt behålla sina särdrag och förändras. Jag kan inte ge utförliga lästips men läs gärna Ninna Edgardhs artiklar i SKT 1 och 2 2024. De visar hur kristna feministerna skapar språk där kvinnliga gudsbilder ur Bibel och kristen tradition ger alternativ till såväl det androcentriska religiösa språket som ett religiöst språk med Gudinnan som central symbol. Samtidigt visar de hur kyrkliga företrädare bejakat bruket av kvinnökönade symboler som tidigare avvisats. Artiklarna ger inte en helhetsbild av kristen feministteologi (i betydelsen teologi som uttrycker kris-

Ellen Marie Jakobsson

Helig vrede. Ett evangelium.
Lassbo förlag 2023 307 s.

ten tro i ord och handling) men är ett i det här sammanhanget relevant exempel. Och artiklarna ger exempel på feministisk teologisk forskning.

Helig vrede: beskrivning

Helig vrede är ett vittnesbörd om hur en kvinna söker en väg att leva i relation till det gudomliga mitt i androcentrismens kollaps. Boken har 42 kapitel, 6–10 sidor var, om olika teman. Kapitlen binds ihop av vissa tankar samt Ellen Marie Jakobssons berättelse om sitt liv, särskilt livet som präst. Hon skriver i jagform, ur sitt eget perspektiv. Det är både bokens styrka och dess svaghet.

I Jakobssons livsberättelse har (Svenska) kyrkan en självklar plats under barndom och ungdom. Hon blev präst men redan vid prästvigningen tog hon avstånd från institutionen kyrkan. Jakobsson berättar att hon aldrig känt sig kallad till församlingspräst eftersom hon vill möta människor i deras vardagsliv. Därför blev hon fängelsepräst. Hon beskriver fängelset som en plats där kyrkan kan vara sann mot sitt uppdrag, människor och Gud. Jakobsson delar berättelser från fängelset och sitt privatliv, berättelser som griper tag i mig. Vi får följa henne till den punkt då hon slutat som fängelsepräst och ser mot en oviss framtid.

Boken handlar alltså om Ellen Marie Jakobssons kamp med och för kyrkan. Om kamp med den egna kallel-

sen, om längtan efter att kämpa för världen. Hon beskriver det hon mött i församlingar: det konventionella, det välmentade men otillräckliga, det aggressionshämmande, det verklig-hetsfrånvända. Mot detta ställs den heliga vrede som förändrar världen samt det revolutionära budskap Jesus förkunnade och levde. Helig vrede, rotad i jorden och i det gudomliga, är därför evangelium. Mot gängse kyrkliga gudsbilder - framför allt Gud som Herre - ställs Gudinnan som Jakobsson vill ska återfå sin plats i kyrkan. Det sistnämnda är, om jag förstått rätt, ett skäl till att Jakobsson anmälts till Stockholms Domkapitel.

Helig vrede: diskussion och bedömning

Boken är så personlig att jag inte vill recensera den: det känns som att bedöma en människa och hennes liv. Men det jag bedömer är en bok som publicerats och därför kan diskuteras. Den gör teoretiska påståenden om verkligheten och normativa påståenden om hur kyrkan borde vara, påståenden som kan prövas kritiskt. Jag bedömer boken utifrån antagandet att när en präst skriver om Svenska kyrkan samt om kyrkor och kristendom allmänt, ser läsarna författaren som expert på detta område.

Därför finns en inneboende spänning i *Helig vrede*. Å ena sidan är den personlig. Den bygger på personliga erfarenheter samt författarens tolkningar av dem. Å andra sidan framstår författaren som expert. Då är hon skyldig att eftersträva att göra det hon skriver om rättvisa i dess bredd och komplexitet. Att hålla ihop det personliga och expertrollen är inte omöjligt men det är inte enkelt. I *Helig vrede* blir spänningarna för stora. Det personliga tar över och expertrollen tonar bort.

Att expertrollen inte följs fullt ut behöver inte bli ett problem om läsarna känner till det som beskrivs och kan värdera det som skrivs. Men Jakobsson vänder sig snarare till dem som inte är aktiva i Svenska kyrkan och söker platser för sin andlighet. Då blir det viktigt att beskriva Svenska

kyrkan på ett sätt som inkluderar kritik men också visar hur denna kyrka vill möta problemen. Det saknar jag i Jakobssons bok.

Mycket av min kritik av *Helig vrede* växer ur det jag har gemensamt med Jakobsson. En skillnad mellan oss är att jag är en grå reformist medan Jakobsson är revolutionär. Också jag önskar att kristen praktik ska drivas av viljan att göra Jesu Gudsrikesvision verklig bland oss, att kyrkan följer Jesus på ett sätt som förändrar världen. Detta förenar mig med kristna i många sammanhang i historia och nutid. Jag är kristen feminist och präst och vill också fira gudstjänst med ett annat språk än det som reducerar Gud till den mäktigaste av män, till förväxling lik kejsare och kungar, det språk som legitimerar jordiska hierarkier. Denna önskan delas av många, kvinnor och män, idag. Jakobsson skriver inte in det hon gör i dessa större sammanhang och framstår ofta som ensam.

I stället för att framställa sig som så ensam kunde Jakobssons kritik av gudstjänstens språk inkluderat en framställning av hur Svenska kyrkan i sitt arbete med ny kyrkohandbok inte helt strukit "Herre" men medvetet också använt ett annat språk. Jakobsson kunde gjort klart att detta var ett för radikalt brott mot traditionen för en del och inte tillräckligt radikalt för andra, som henne själv. Hon kunde också ha hänvisat till den stora feministteologiska tradition, i Sverige och internationellt, som rymmer både forskning och nyskapande arbete i religiösa gemenskaper. Hon kunde sedan, ur sitt eget perspektiv och förankrad i ett större sammanhang, ha kritiserat Svenska kyrkan för att inte gått längre på den väg som valts.

Mest kontroversiellt i *Helig vrede* är det Jakobsson skriver om "det gudomligt feminina", gudinnan. Valet av den gudsbilden är ett feministiskt val men denna gudsbild kan kritiseras ur ett feministiskt perspektiv. Att tala om "det feminina" riskerar att befästa essentialistiska föreställningar om "det feminina" alltså att det finns något fast "feminint", en femininitetens

essens, sanna väsen. Då befäster den nya gudsbilden en viss könsförståelse vilket blir problematiskt för feminister som vill förändra föreställningar om "det kvinnliga" och kvinnors livsvillkor. Gud förblir också låst i mänskliga bilder och begrepp. Jag delar det senare synsättet och är kritisk mot Jakobsson men det är en inomfeministisk kritik som också är del av den internationella feministiska religiösa rörelsen.

Också på andra sätt är förhållandet till forskning problematiskt. Referenser till böcker som presenterar forskningsresultat blandas med hänvisningar till litteratur som inte är forskning utan kreativt nyskapande med utgångspunkt i bibliska texter eller andra tidigkristna texter, inklusive "gnostiska" och allt framställs som sant (s 208-210, 214-229). Det finns stor forskning om exempelvis det vi ofta kallar gnosticism (termen ifrågasatt idag i forskningen) som skulle kunnat hjälpa Jakobsson att bedöma det hon tar upp och navigera i ett svårtolkat material även om hon sannolikt också behövt stöd av en forskare.

Den bön hon nämner som cirkulerar på nätet som en påstådd översättning på av en ursprunglig arameisk "Vår Fader" (s 62-63) är enligt dess upphovsman, Neil Douglas Klotz hans egen tolkning av Vår Faders ursprungliga mening, inte en översättning. Det verkar rimligt för mig (<https://www.snopes.com/fact-check/lords-pSraier-aramaic-english/>). (Länken är från 2022 och jag vet inte om den fanns när Jakobsson skrev boken).

Ellen Marie och andra kan be denna bön enskilt då böner hela tiden skapas på nytt. Den gemensamma bönen i offentlig gudstjänst är mer komplicerad, men den diskussionen måste föras på annan plats.

Min poäng är att alltså att det som framställs som historiska fakta, eller i alla fall som rimliga hypoteser, måste vara det och det som är nyskapat framställs som just det. Hur det senare ska bedömas är en fråga jag inte kan behandla här, bara ställa.

Helig vrede är en personlig bok om att leva som föreläsare för en kyrka i omvälvningens tid, mitt i androcentrismens kollaps. Den talar om sökande, kamp och smärta som den omvälvningen för med sig. Vi är där, i kollapsen, tillsammans men ändå läser jag Jakobssons bok med en växande känsla av ambivalens. Jag delar ju flera av Jakobssons övertygelser men måste få göra de kritiska reflektioner jag gjort. Och vi har gjort olika val vid vissa viktiga vägskäl.

Jakobsson rör sig på stora områden och jag hade önskat att hon arbetat

med akademisk litteratur, särskilt feministisk teologisk, för att kunna föra de diskussioner hon vill föra. Jag önskar att hon inte skrivit fram sig själv som så ensam och unik utan satt in sitt liv och sin kamp i ett större sammanhang för att ge en hederlig bild av Svenska kyrkan, vilket inte utesluter kritik, men också för att ge en hederlig bild av oss andra som arbetar för feministisk förändring. Samtidigt ser jag de viktiga frågorna och hoppas boken ska inleda viktiga samtal. Jag önskar att Stockholms Domkapitel inte utövar makt över El-

len Marie Jakobsson med anledning av boken utan initierar samtal om de frågor boken aktualiserar, inte minst om det religiösa språket. Många, inte minst feministiska forskare, kan bidra till de samtalen. Jag hoppas Ellen Marie Jakobsson vill vara med för att tala och lyssna.

HANNA STENSTRÖM

Docent och högskolelektor vid Enskilda högskolan Stockholm, präst i Svenska kyrkan.

SVENSK
KYRKO
TIDNING

Stöd Svensk Kyrkotidning

Svensk Kyrkotidning granskar kritiskt kyrkolivet och vill verka för öppen debatt och teologisk reflektion.

**Stöd Svensk Kyrkotidning med en gåva till
BG 5634-3379 Swish 123 6481 436**